

Håkan Skogsjö

»Gud, löna dem, som de slagit mig!«

Berättelsen om det »faseliga» rånmordet
på Åland anno 1748

Särtryck ur

Släkthistoriskt Forum 4/1993

[ISSN 0280-3984]

utgiven av Sveriges Släktforskarförbund

Distribuerad som pdf-fil 2025

Copyright © Håkan Skogsjö (CC BY-SA 4.0)

"Gud, löna dem, som de slagit mig!"

Berättelsen om det "faseliga" rånmordet på Åland anno 1748

AV HÅKAN SKOGSJÖ

- God afton, har ni brännvin att sälja?

Tre gråklädda män har just stigit in i den lilla bondstugan på den ensliga holmen Bänö i Föglö socken på Åland pingstdagen 1748.

Den längste står på golvet.

- Nej, svarar 18-åriga pigan Karin.

Det är upptakten till ett av de mest brutala rånmord vi känner till.

Vi skriver söndagen den 22 maj 1748, pingstdagen.

Bonden Mats Markusson, hans syster Kestin och sonhustrun Brita är på väg hem med båten från gudstjänsten i Föglö kyrka. Klockan är sex på kvällen när de lägger till nere vid stranden på Bänö.

De har varit borta hela dagen. Kyrkvägen är lång, en och en kvarts mil.

Mats Markusson förtöjer båten.

- Gå ni före, säger han till kvinnorna, men hinner ändå sedan ifatt dem på vägen upp mot gården. Familjen bor ensam på Bänö, där finns bara ett hemman.

"Mor, hur står det till?"

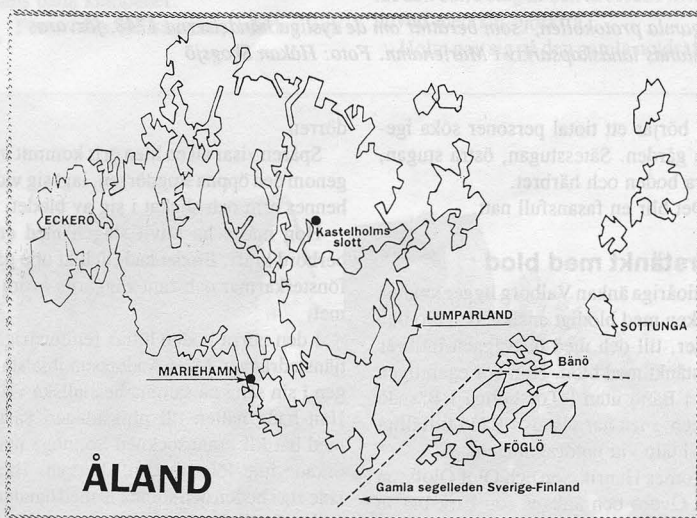
I portgången till gården hittar de gamla änkan Valborg. Hon ligger på marken, alldeles blodig. Har hon fallit och slagit sig?

- Mor, hur står det till med er? ropar Mats förskräckt.

Hon svarar inte.

Han rusar vidare mot stugan, där han möter sonhustrun Brita, som gått andra vägen.

Hon har funnit stugdörren öppen, en matkista vid sängen uppslagen och under bordet ligger 14-åriga tjänsteflickan Anna

Bänö är kanske den mest ensliga delen av Vargskär i norra Föglö socken, en av Ålands sex skärgårdssocknar. I mitten av 1700-talet fanns endast ett hemman på Bänö. Där bodde Mats Markusson med hustru, sonen Karl och hans hustru Brita, dottern Valborg samt systern, änkan Kerstin. Dessutom fanns tjänstefolk på gården. Dottern Valborg var på resa till Stockholm när morden inträffade. Var Mats hustru och sonen var är inte känt.

Stina Boberg badande i blod.

Död.

Det är skymning, det är fruktan, det är skräck.

Vad är det som har hänt? Var är

Kajsa? Och var är Mats? Vilka illgärningsmän har hemsökt gården medan de varit i kyrkan? Finns de kvar på holmen?

Dörren till den norra boden står också öppen...

De tre flyr ner till stranden, lägger ut båten och seglar till grannbyn Ulversö. Dit är det bara en kvarts mil. De sammanfaller folk, som följer dem tillbaka till Bänö. Sent på kvällen - det är nermörkt

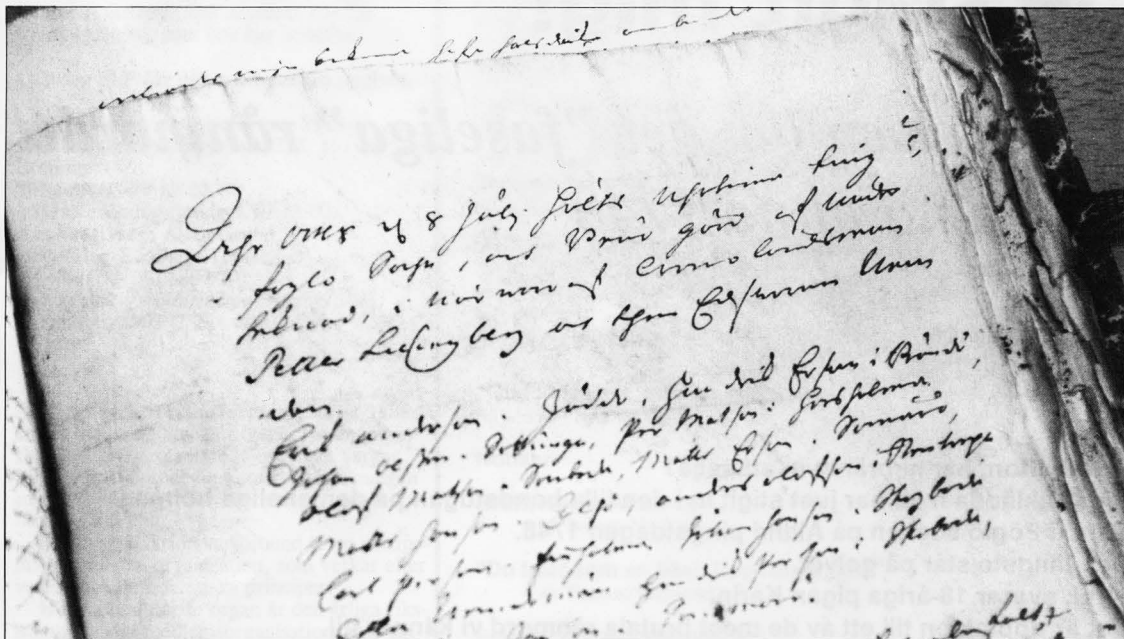
andlig visa vid bordets norra ände, när hon blivit överfallen, att hon försökt krypa undan sin mördare, men fallit död ner vid bordets södra ände.

Blodet har runnit från bordet mot

Huvudskålen är kluven

Men var finns artonåriga pigan Kajsa Eriksdotter?

Hade hon lyckats fly till skogen?

De gamla protokollen, som berättar om de rysliga händelserna 1748, förvaras på Ålands landskapsarkiv i Mariehamn. Foto: Håkan Skogsjö

nu - börjar ett tiotal personer söka igenom gården. Sätessstugan, östra stugan, norra boden och härbret.

Det blir en fasansfull natt.

Nerstänkt med blod

Sextioåriga änkan Valborg ligger kvar på marken med blodigt ansikte och blodiga kläder, till och med husväggen intill är nedstänkt med blod. Hon bor egentligen inte i Bänö utan i Torsholma i Bärnös socken, men har vistats i Bänö tillfälligt som hjälp vid notdragningen.

Tomas Henriksson och Olof Olofsson från Överö och ankans son Erik bär in henne i stugan och lägger henne på en säng.

Det är då man märker att hon inte är död, utan andas svagt. Hon har ett hål i huvudet, som är lika stort som bredden av två fingrar, och de som sköter henne kan se hjärnan genom hålet.

Tjänsteflickan Anna Stina Boberg från Stockholm ligger död under bordet i sätessstugan, den västra stugan på gården. Allt tyder på att honn suttit och läst en

dörren.

Spåren visar att en liten gris kommit in genom den öppna stugdörren, lagt sig vid hennes arm och slickat i sig av blodet.

Hon måste ha blivit slagen med en oerhörd kraft. Blodet hade stänkt upp på fönsterkarmar och runt väggarna i rummet.

I den norra boden hittas femtonåriga tjänstdrängen Mats Andersson ihjälslagen i sin säng på samma bestialiska vis. Han hade natten till pingstdagen varit med båt till grannsocknen Sottunga och orkade inte följa med till kyrkan. Han lade sig i boden och somnade med handen under den vänstra kinden.

Han vaknade aldrig.

Mördaren kom in i boden och drev en yxhammare med full kraft ner i högra tinningen på honom. Slaget var så våldsam att tänderna både i över- och underkäken pressades ut ur munnen. Blodet hade forsat ur näsan och munnen och stelnat som en stor svamp i ansiktet på den unga drängen.

När de söker vidare i mörkret finner de blod också vid dörren till den östra stugan. Nyckeln till låset är avbruten. Drängen Karl Klemensson bryter upp dörren. Han anar att han ska hitta Kajsa ihjälslagen där inne.

Hon finns mycket riktigt i stugan. Men vid liv.

Hon ligger i sängen med en pajrock över sig och en halsduk virad om huvudet, helt nerblodad. Också här finns blod på golvet, både intill bordet och invid spiseln och dörren.

Kajsas mor, änkan Kerstin, får hjälp av två pigor, som följt med från Ulversö, att flytta Kajsa till sätessstugan och sedan tvätta henne.

- Herre Gud, huru de hava slagit mig idag. Gud, löna dem, som de slagit mig!

Hennes huvudskål är kluven från pannan till nacken och delvis krossad. Under vänster öga har hon ett trekantigt hål, som inte vill sluta blöda. Ibland yrar hon, ibland talar hon sammanhängande.

Tre gråklädda karlar

Hon berättar, att hon legat och vilat på en bänk, men stigit upp när tre gråklädda karlar kommit in i stugan och hälsat god-

afton. Den längste av den ställde sig mitt på golvet och begärde att få köpa brännvin.

- Nej, något brännvin finns inte, svarade Kajsa.

Sedan hade de slagit henne och Anna Stina med stakar, som karlarna hela tiden haft i händerna.

- Jag stod på knä för den och bad dem skona mitt liv.

Det hjälpte till slut. En av karlarna hade burit in henne i stugan, lagt pajrocken över henne och bundit halsduken kring hennes huvud.

Kajsa lever till klockan åtta på morgonen dagen därpå. Gamla änkan Valborg från Torsholma lever ytterligare ett par dagar. Hon dör utan att ha kunnat säga ett enda ord om vad som hände på Bänö pingstdagen 1748.

Spåren på gården visar tydligt att det rör sig om rånmord. Dörrar är uppbrutna, kistor öppnade och värdesaker borta. Listan över vad de tre gråklädda karlarna tagit med sig är lång. Guld- och silverföremål (ringar skedar och tumlare), reda pengar (både plåtar och silvermynt), mat (brödkakor, smör, en liten skinka, ett stycke ost och tre stop brännvin), vapen (tre bössor, krut och hagel), verktyg (yxor och knivar) samt slutligen en gryta.

Till Åland med kronojakt

Det dröjer inte mer än några veckor innan illgärningsmännen kan gripas. Det sker i Stockholm. Hur man kom dem på spåren vet vi inte.

Båtsmännen Henrik Falk från Lumparland på Åland och Christian Benner och Per Algot Holm från Sund, också det på Åland, ställs först inför rätta vid Kungliga Amiralitetsunderrätten i Stockholm, där de erkänner mordet.

I mitten av juni förs de till Åland ombord på kronojakten Postillos av kronöverskepparen Mattias Lustig. Med sig ombord har han också en del av stöldgodset och en skrivelse från justitiekanslern (som vid denna tid fungerade som riksåklagare) riktad till häradshövdingen på Åland, Anifas Parment.

- Så snart missdådarna anländer till Åland bör de ställas inför rätta, manar justitiekanslern.

Anifas Parment får skrivelsen i sin hand den 3 juli, och två dagar senare hålls den första av flera rättegångar mot de tre båtsmännen.

Den 5 juli ställs Christian Benner och Per Algot Holm till svars på Kastelholms kungsgård för två stöldar, som begåtts på hemmanet Lövvik i Sund.

Samma dag åtalas alla tre för att de natten mellan den 21 och 22 maj rymt från två arrestkamrar på Kastelholms slott. I den ena hade Holm suttit och i den andra Benner och Falk. De senare hade lyckats gräva sig ur arresten.

Rånmorden i Bänö skedde således första dagen i frihet.

Nästa rättegång hålls i Lumpo by i Lumparland den 7 juli. Där åtalas Falk för inbrott och stöld hos änkan Margareta Henriksdotter och hennes son Johan Mattsson i Lumpo natten mellan den 26 och 27 januari 1748.

Utgången av dessa rättegångar har förstås ingen betydelse för båtsmännen. Vid den fjärde och sista ska de ändå dömas till döden.

Ater till mordplatsen

Fredagen den 8 juli har Anifas Parment och de tre gripna mördarna anlänt till platsen för mordet sex veckor tidigare, enstaka hemmanet Bänö i Föglö socken. Där finns också kronolänsmannen Petter Ljungberg, som sannolikt fungerat som åklagare, den tolv man starka nämnden och nio vittnen.

Säkert har många nyfikna föglöbor också sökt sig till Bänö denna högsommardag för att få en skymt av Falk och hans båda kumpaner.

Först hörs målsägaren, bonden och

dagens värd Mats Markusson, därefter hans syster och sonhustru. Det var de som gjorde den fasansfulla upptäckten. Sedan träder en efter en av dem som följde med från Ulversö den första natten fram och avlägger sina vittnesmål.

- Ett gruveligt mord, säger bonden Tomas Henriksson från Överö som besiktigtat alla liken.

Efterhand blir det allt mer uppenbart att den drivande av de tre båtsmännen är Henrik Falk från Lumparland. Han erkänner att det är han som föreslagit, att de ska slå ihjäl var sin kvinna i gården. De båda andra accepterade överenskommen.

När de gick in i stugan hade Falk ett fyrkantigt, vasst björktrå i handen, ungefär 70 centimeter långt och 5 centimeter i diameter. Han tvekade aldrig utan slog för att döda sitt offer, först med en sten och sedan med trästycket. Anna Stina Boberg, som just läst en andlig visa, hade inte en chans.

Benner och Holm var mindre beslutssamma. Visserligen gav sig Benner på pigan Kajsa och slog henne ett par gånger med en kalksten, så att hon föll omkull, men hon kom på benen och lyckades fly undan.

Men Falk hann i fatt henne på tröskeln till den östra stugan och krossade hennes huvud med sitt björktrå.

Holm gav sig på den gamla notdragar-

Härifrån Kastelholms slott i Sunds socken på Åland rymde de tre båtsmännen från två arrestkamrar natten mellan den 21 och 22 maj 1748. Foto: Håkan Skogsjö

gumman med en sten och slog henne i huvudet så att hon började blöda och föll omkull. Också här fick Falk komma och ge henne nådstöten med sitt vassa trä.

- För att hon inte skulle pinas, förklarade han.

Slutligen hade Falk hittat tjänst-
drängen Mats
Andersson so-
vande i boden och
med ett eller två
slag av yxham-
maren krossat hu-
vudet på honom.

Falk förklarar självmant

Falk tar flera
gångar under rät-
tegången till orda
för att förklara och
lägga till rätta vitt-
nenas berättelser.
Han gör det utan
att någon frågar.

- Anna Stina Boberg satt vid norra
ändan av bordet, när jag slog ihjäl
henne, bekräftar han när ett vittne
spekulerar i hur mordet sannolikt gick
till.

Och han kompletterar den ihjälslagna
pigan Kajsas berättelse om vad som
hände, när de kom in i stugan och inte
fick något brännvin.

- Jag begärde och fick spisöl av
henne. Jag drack två gånger av det och
jag gav även Benner att dricka, förklarar
han. Och jag hade ingen stör i
handen utan ett trä.

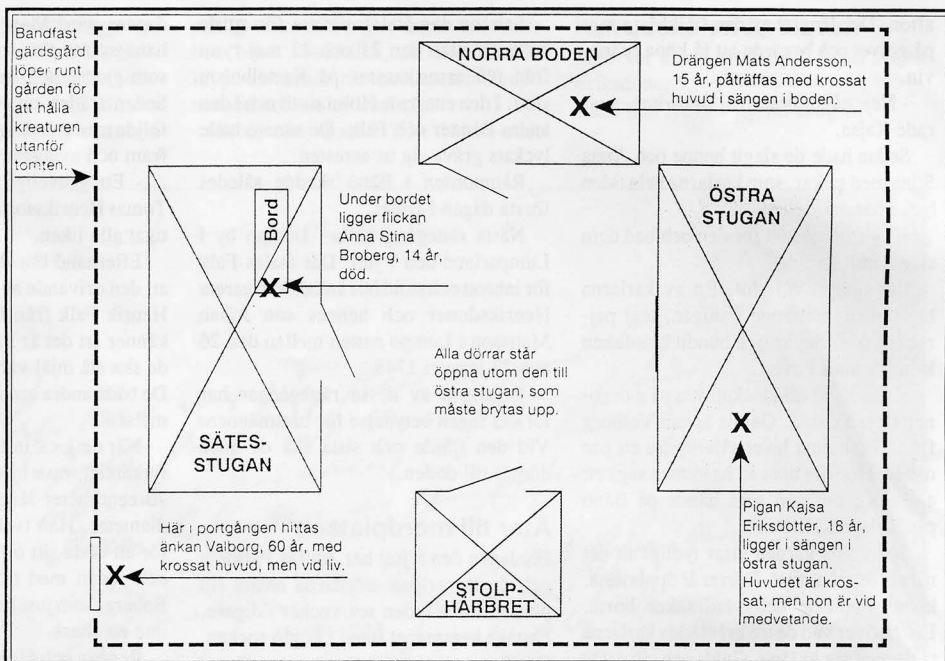
Den blodiga och vassa träklotsen
visar han också upp för rätten.

Falk förefaller inte vilja dölja något,
inte heller försöker han skylla något på
Benner och Holm, som inte heller skyl-
ler på Falk. Inte heller urskuldar de sig
med att de varit berusade.

- Vi var alla nyktra, förklarar Falk
nästan förnärmat, när Benner får frågan
om det var han som kastat upp i östra
stugan, och om det skett därför att han
var drucken.

- Men vem var det som förde pigan
Kajsa in i stugan och band om hennes
huvud, tillfrågas de tre.

- Det var inte jag, svarar Falk.

Vi vet inte exakt hur husen låg i förhållande till varandra, men uppgifterna om väderstrecken i domboken gör att vi kan placera in dem ungefärligt. Gamla änkan Valborg sägs ha legat "i portgången" eller "vid ingången" till gården varmed säkert avses den port som brukade finnas i gårdsgården som brukade löpa runt de åländska skärgårdshemmanen, placeringen här är en gissning. Skiss: Håkan Skogsjö

Blickarna faller på Holm och Benner.
- Vi minns inte.

Överlagt mord

Domen avkunnas direkt och kan bara bli en. De tre hade kommit överens om att slå ihjäl kvinnorna, och gjort så, alltså rör det sig om överlagt mord. "De skall till välförtjänt straff mista högra handen, hals-
huggas och steglas", skriver härads-
hövdingen i protokollet.

Åbo hovrätt fastställer domen.

Onsdagen den 17 augusti har skarp-
rättaren byggt upp sin stupstock på en liten
holme vid namn Tvigskär, som låg allde-
les invid segelleden, inte långt från Bänö.
Delinkventerna förs fram.
Bödeln höjer yxan.

*Profoss i uniform
m/1716. I bak-
grunden hans
pajrock.
(G. Göransson:
Karolinerna.)*

Pristagare i sommarens tävling

Den lilla tävlingen i Släkthistoriskt
Forum nr 3/93, samlade inte något
större antal svar, men de som kom
var helt riktiga, och någon hade
också kompletterat med ytterligare
citat ur den efterfrågade boken.

Svaret på tävlingen var *Kvartet-
ten som sprängdes* av Birger Sjö-
berg, och den släktforskande perso-
nen var förstås kamreren *Karl Lud-
vig*, en person som förutom sin släkt
även älskade god mat.

Först öppnade rätta svaret kom från
Karin Wallin, Linköping
De därpå följande från
Sten Guditz, Sollentuna
och
Åke Tonér, Sala
och de har fått sina bokpriser.

Fler tips om lämpliga litterära verk
mottages tacksamt, men det bör var
ur nyare böcker, Snörmakars Lekholm
är totalt okänd för den yngre genera-
tionen

Kommentarer

Rånmorden på Bänö 1748 överträffar det mesta i råhet och brutalitet. Båtsmannen Henrik Falk framträder i rättegångsprotokollen som en fullblodspsykopat, totalt befriad från förmågan att känna medkänsla eller sympati för andra människor. Tack och lov är hans typ sällsynt. Det är faktiskt svårt att komma på några liknande fall i den svenska kriminalhistorien. Möjligen kan de så omtalade Åmelse-morden 1988 vara en parallell i vissa avseenden.

Trots Bänö-mordens exceptionella karaktär är händelsen inte tidigare omskriven i någon större omfattning. Det beror sannolikt på att den inträffade för så länge sedan, ytterst få kriminalfall från 1700-talet och det tidiga 1800-talet har "gått till historien". Att rättegångsprotokollet, som texten här intill bygger på, är skrivet med en mycket svårsläst handstil, av allt att döma har härads-hövdingen Anifas Parment själv hållit i pennan, har säkert också bidragit till den måttliga uppmärksamheten.

Morden omtalas dock i Föglö kyrkobok, där hela den blodiga händelsen refereras av kyrkoherden på en och en halv sida. Denna text har tryckts i hembygdsboken "Föglö" som utkom 1950. Alla andra omnämnanden i tryckt

litteratur som jag känner till återgår på denna text.

Bänö-morden lever än i denna dag kvar i den muntliga traditionen i Föglö socken. Traditionen vet bland annat berättat att någon av båtsmännen (åldern gör att det måste ha varit Falk) tjänat som dräng i Bänö när pigan Kajsa (hon som kunde berätta om överfallet) föddes och stått fadder åt henne. "*Men guffar (= gudfar) är det ni som kommer*", ska hon förväntat ha sagt, när hon öppnade porten sedan båtsmännen knackat på. Historien är sannolikt en efterhandskonstruktion. I rättegångsprotokollet antyds inte med ett ord, att hon skulle ha känt igen någon av de tre mördarna. Men helt kan den inte avfärdas, eftersom Kajsas födelsenotis inte har påträffats.

Ännu i början av 1900-talet ska det ha funnits en bod i Bänö, som skulle vara byggd av stockar från den bod, där drängen Mats låg när han mördades. "Vi gick nog i krok kring den boden", har pensionerade folkskollärarinnan Olga Eriksson i Mariehamn, men uppväxt på Bänö, berättat för mig.

Om de tre båtsmännen vet vi inte särskilt mycket. Båtsmansforskaren Göran Blomqvist i Stockholm, som särskilt intresserar sig för båtsmännen i Sunds socken på Åland, har meddelat att Per Algot (Jansson) Holm var född omkring 1723 på Åland och antogs till båtsman 1742 för rote nr 91 vid Ålands och Södra

Finlands båtsmanskompani under Stockholms örlogsstation. Han var i tjänst till sin avrättning sex år senare. - Christian (Jonasson eller Jansson) Benner var född omkring 1722 i Stockholm och antogs till fördubblingsbåtsman för rote nr 62 med namnet Strömberg. 1744 blev han ordinarie för rote nr 93 med namnet Benner. De båda var alltså endast 25 och 26 år gamla vid tidpunkten för mordet.

Den pådrivande och av allt att döma också den fysiskt starkaste av de tre var Henrik Falk (han omtalas uttryckligen som den längste av dem, och med tanke på de slag han var kapabel att utdela, måste han rimligen ha varit en muskelstark man). Han var också äldst. Vi vet ingenting mer om honom, än att han 1741 blev far till en dotter Margareta, som dog efter några månader. Modern var Falks hustru, Lisa Johansdotter.

Den som ytterligare vill fördjupa sig i detta ovanligt blodiga fall i den svenska kriminalhistorien står inte utan källmaterial. Det finns en dramatisk och spännande förhistoria i de inbrott och stölder, liksom rymningen från slottet, som kort nämns i texten. Vidare har jag inte haft tillfälle att studera Kungliga Amiralitetsunderrättens protokoll, som torde förvaras på Krigsarkivet i Stockholm. Möjligen går det där att få reda på hur man kom mördarna på spåren och närmare omständigheter kring gripandet.

Håkan Skogsjö

Har ni hört ...

att **Kermit Westerberg** slutat sin tjänst som arkivarie på Swenson Swedish Immigration Center och övergått till en tjänst på Yale University (**Swenson Center News**, nr 7, organ för The Swenson Swedish Immigration Center i Rock Island, Illinois).

att pensionerade bankmannen **Lennart Börnfors** ska doktorera på bankfolk och deras kultur under de senaste 40 åren, och söker intresserade bankmänniskor i alla åldrar att intervjua. Kontakta Lennart på 046 - 11 20 41 eller skriv till honom, Östra Fäladsvägen 33, 224 60 Lund (**Bankvärlden** 6/93).

att **Birgit Flemming Larsen**, Ålborg, efterträtt **Ingvar Musaeus** som ordförande i Sammenslutningen af

Slægtshistoriske Foreninger, Släktforskarförbundets systerorganisation i Danmark. (**Slægten** 8/1993).

att arkivarie **Finn Andersen**, Köpenhamn, efterträtt **Hans H. Worsøe** som ordförande i Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie.

att riksdagsledamoten **Stina Gustavsson** i Ryssby efterträtt **Josef Rydén**, Nässjö, som ordförande i **Sveriges Hembygdsförbund**. Det ska tydligen vara en smålänning som håller i klubban där.

att kyrkogårdsnämnden i **Kulltorp**, Jönköpings län, inte har sinne för kultur och historia utan i stället har låtit krossa de gamla gravstenar, som "blivit över". Vi hoppas att sådan vandalism upphör och i stället stenarna vårdas som de minnesmärken de är, och att

hembygdsföreningarna hakar på gravstensinventeringsprojektet. (**Bygd och Natur** 3/93)

att en ny förening bildades i Eksjö i maj, **Eksjöbygdens släktforskarförening**, som redan anslutit sig till Släktforskarförbundet och kommit med första numret av sitt medlemsblad, raskt marscherat i denna gamla militärstad! Vill du veta mera, kontakta **Tore Sandh** (0381-420 27) eller **Rune Elofsson** (0381-129 94).

att det nya **Minnesota History Center** i St Paul, Minnesota, kommer att ha sex permanenta utställningar om olika folkgrupper i delstaten. Den svenska befolkningen i Isanti county uppmärksammas i en av dem, säkert sevärt för den som har sina vägar till Twin Cities. (**Sweden & America** sommar 1993).